

INHOUD

Inleiding

De Inca's en hun verleden	
De Spaanse ontdekkingsreizigers	
Geschiedschrijvers en informanten	
Talen, tekeningen en <i>quipu</i>	
Ontdekkingsreizigers en archeologen	
Moderne onderzoeksmethoden	

DEEL EEN: GESCHIEDENIS

Tijdbalk: de Inca's en hun voorouders	
---------------------------------------	--

HOOFDSTUK EEN

Het rijk van de zon	
Land van vier uithoeken	
Cuzco en verder	
Het ontstaan van een rijk	
Burgeroorlog	
Verovering van het rijk	
Gevangenschap en koningsmoord	

HOOFDSTUK TWEE

Het land	
Pieken en bergdalen	
Vruchtbare vlakten: de Altiplano	
Woestijnen in het westen en kustdalen	
De <i>montaña</i> en oostelijke regenwouden	
Land van uitersten	
Leven met het landschap	

HOOFDSTUK DRIE

Heilig land, heilige lucht	
Heilige plekken	
Heilig water	
Bergen van de goden	
Lijnen in de woestijn	
<i>Ceque</i> -paden	
Religie en handel	
Kosmos en heelal	
Hemellichamen	

6	HOOFDSTUK VIER	
	Van de eerste kolonisten tot imperiumbouwers	74
10	De eerste mensen	76
12	Een nieuwe bevolking	78
14	Nieuwe landbouw en architectuur	80
16	Orakel en schrijn: Chavin de Huántar	82
18	Zuidelijke cultussen: Paracas en Pukará	84
20	Nazcaconfederatie en Mochestaat	86
	Bergrijken: Wari en Tiwanaku	88
22	Koninkrijken en schrijnen	90
	Verovering en heerschappij: de Inca's	92

HOOFDSTUK VIJF

	Thema's en volken	94
28	Civiele en ceremoniële centra	96
30	Gemeenschappelijk ritueel: Kotosh	98
32	Uitwisseling van ideeën en goederen	100
34	Strijd en samenwerking	102
36	Religieuze eenheid	104
38	Volken van het rijk	106

HOOFDSTUK ZES

	Macht en oorlog	108
42	De Nazcaconfederatie	110
44	De Mochestaat	112
46	Het rijk van Tiwanaku	114
48	Het Waririjk	116
50	Het koninkrijk Chimú	118
52	Het Incarijk	120
54	Politiek	122
	De maatschappij	124

56
58
60
62
64
66
68
70
72

DEEL TWEE: GODEN EN RELIGIE

HOOFDSTUK ZEVEN

Een pantheon van goden	128
Thema's en geloof	130
Pachacuti – de eindeloze cyclus	132
Alles is verbonden	134
Collectief denken	136
Transformatie	138
Een verenigd wereldbeeld	140
Meervoudige betekenis in de kunst	142
Verborgen rituelen en betekenis	144
Godelijke symbolen	146

HOOFDSTUK ACHT

De goden eren	148
Religieuze veroveringen	150
Dierlijke en bovennatuurlijke symboliek	152
Symbolische betekenis	154
Rituele symboliek in de architectuur	156
Kleuren als symbolen	158
Pelgrimstochten en orakels	160
Tempels en verzonken hoven	162
Heilige begraafplaatsen	164
Ceremoniële plekken	166
Het Pachacamacnetwerk	168
Staatsreligie	170
De heilige Coricancha	172

HOOFDSTUK NEGEN

Verhalen over de goden	174
Zonnegod en maangodin	176
Katten en slangen	178
De stafgod	180
Mummificatie en het ogenwezen	182
De onthoofdingsgod	184
Kon, de schepper	186
De religieuze traditie van Yaya-Mama	188
Viracocha, het opperwezen van de Andes	190
Pachacamac, de schepper	192
Inti, de zonnegod	194

HOOFDSTUK TIEN

De schepping en de eerste mensen	196
Grotten, tunnels en eilanden	198
De tijdperken van de mens	200
Heldenverhalen	202
Het koninkrijk Chimú	204
Helden van El Dorado en Chibcha	206
Het rijk van de zon	208
De weg naar Cuzco	210
Eilanden van de Zon en Maan	212

HOOFDSTUK ELF

De aarde verlaten	214
De cyclus van leven en dood	216
Begrafenisrituelen	218
Graven van de elite	220
Rituele offers	224
Mummies en mummificatie	228
Verering van voorouders	232
Trance en transformatie	234

HOOFDSTUK TWAALF

Een nieuwe god	236
Ontmoeting van twee grote religies	238
Heilige plekken	242
Processies, festivals en riten	244
Animisme en coca	246
Terugkeer van de Inca's	248

Woordenlijst	250
Register	252
Dankwoord	256

INLEIDING

Toen Francisco Pizarro en de Spaanse conquistadores in 1532 in het Andesgebergte aankwamen, troffen ze daar een rijke, verfijnde beschaving aan. De goed ontworpen steden met hun pakhuizen en complexe ceremoniële bouwwerken, het geïrrigeerde land en de goed ontwikkelde landbouw, de transport- en communicatieroutes, en de georganiseerde, hiërarchische maatschappij wezen allemaal op een intelligente beschaving. De Inca's hadden vanuit het Cuzcodal hun macht geleidelijk uitgebreid, en vanaf de kustvlakten tot aan het regenwoud land en nederzettingen ingelijfd. Het rijk was na een nederig begin met kleine boerendorpjes uitgegroeid tot een land met grote, goed

georganiseerde steden. Maar ondanks deze prestaties duurde de heerschappij van de Inca's nog geen honderd jaar. Om te kunnen begrijpen hoe de Inca's konden uitgroeien van een bevolking van 40.000 tot het grootste rijk van Zuid-Amerika, moeten we meer weten over het land waarin ze leefden, hun veroveringen en invloedssfeer – en het allerbelangrijkst, over hun religie en mythen, want die vormden de basis voor talloze aspecten van het Incabestaan en beïnvloedden alles, van landbouw tot tempelbouw.

ANDESBESCHAVINGEN

Zuid-Amerika bestaat uit talloze totaal verschillende geologische gebieden, van de hoge altiplano's tot lage kustdalen, van hoog, weelderig regenwoud tot droge, dorre woestijnen. Elk landschap heeft zijn eigen voor- en nadelen en vormt zo het leven van de bewoners. Deze verschillen, en de geografische isolatie van veel nederzettingen, leidden ertoe dat de volken van Zuid-Amerika elk in hun eigen tempo tot ontwikkeling kwamen.

De grotere culturen wisten echter wel van elkaars bestaan en onderhielden banden door handel, politieke allianties en veroveringen, en ideeën konden zich verspreiden door direct of indirect contact. De oude Zuid-Amerikaanse culturen die we 'beschavingen' kunnen noemen, zijn alleen te vinden in het Andesgebergte en de westelijke kustdalen en woestijnen. De Zuid-Amerikaanse volken elders hadden

Boven: vanaf de tweede pas op het Incatrail komt de wandelaar bij de ruïnes van Sacsayhuaman, boven op de bergrichel.

Onder: beeltenisvat met tuit en handvat uit Middenhorizon uit Tiwanaku met kenmerkende jaguar-tekening. De sierraculturen verreesden de jaguar.

weliswaar hoogontwikkelde maatschappijen en godsdiensten, maar ze bouwden geen monumentale ceremoniële centra of steden, en ontwikkelden ook geen technologieën op het niveau van de koninkrijken van de Andes, waardoor we ze geen 'beschaving' mogen noemen.

Dit boek richt zich vooral op het Andesgebergte, waar in de sierra's en aangrenzende voetheuvels en kustgebieden beschavingen ontstonden, van noord naar zuid van Colombia en Ecuador tot aan Noord-Chili, en van oost naar west van het Amazoneregenwoud tot de kust van de Pacific. In dit gebied ontstonden stadstaten, koninkrijken en imperiums, met als basis het verbouwen van mais en aardappels, en het houden van lama's, alpaca's en vicuña's. Dat zich in de Andes zoveel beschavingen ontwikkelden, kwam deels door de ligging. Binnen een vrij klein gebied bevinden zich hier verschillende landschappen, van kustvlakten langs de Stille Oceaan en woestijnen, kustdalen en voetheuvels, hoge bergdalen en plateaus tot de oostelijke hellingen die omlaag lopen naar de randen van het regenwoud en de hoge pampa's van Argentinië.

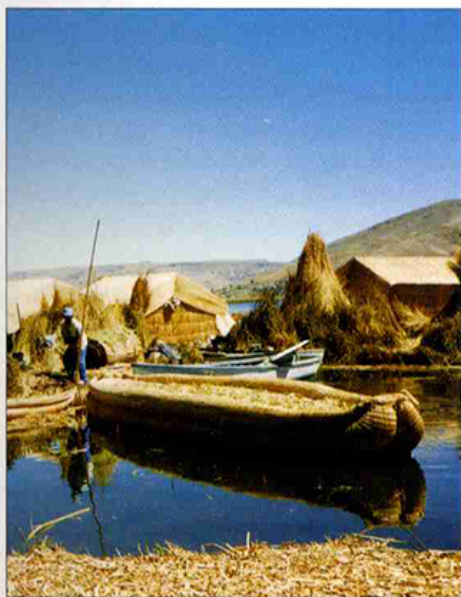
Van groot belang bij het ontstaan en voortbestaan van deze beschavingen was

de beschikbaarheid van water, dat niet alleen van levensbelang was, maar ook symbolisch en religieus telde. Water was onmisbaar voor de landbouw en de mensen in droge gebieden ontwikkelden een verfijnde vorm van landbouw, gebaseerd op complexe irrigatietechnieken, vaak in combinatie met terrasbouw. Hierdoor konden in het laagland en in het hoogland verschillende gewassen worden verbouwd, wat leidde tot handel tussen de gebieden. De ontwikkeling van landbouw en handel zorgde dat de culturen zich specialiseerden in diverse producten, niet alleen essentiële zaken als voedsel maar in toenemende mate ook dingen als aardewerk en religieuze voorwerpen. De culturen konden hierdoor uitgroeien tot complexe, geordende samenlevingen met ingewikkelde religieuze opvattingen en structuren: de basis voor een wereldrijk.

INFORMATIEBRONNEN

Onze kennis over de Inca's (en andere Zuid-Amerikaanse volken) komt uit diverse bronnen: uit oude Incageschriften

Rieten vissersboten en hutten aan het Titicacameer tussen Peru en Bolivia. Deze boten en materialen worden ook nu nog gebruikt.

(van de *amauta's* en de *quipucamayqs*), van Spaanse verslagen uit die tijd en door archeologisch onderzoek. Zij bieden een fascinerende blik op een rijke en kleurrijke beschaving, op legendarische heersers, een burgeroorlog, heilige plekken, mystieke lijnen en afbeeldingen in de woestijn, indrukwekkende tempels en indringende symbolen, en de overtuiging dat de macht van de Inca's ooit zal terugkeren.

OVERBLIJFSELEN VAN BESCHAVINGEN

De bouwwerken van de cultus van Chavín de Huántar in de Vroege Horizon, de rijken van de Wari en Tiwanaku in de Middenhorizon en van de Inca's in de Late Horizon zijn ook nu nog te bewonderen, samen met andere overblijfselen uit de Andes. Deze vertellen ons over de bouwkundige en technische vaardigheden van de volken, hun maatschappelijke organisatie, hun werkzaamheden en handel, en hun religie.

Chavín de Huántar was een pelgrimsoord dat rond 900 v.Chr. in U-vorm werd gebouwd (andere voorbeelden zijn La Galgada en Sechín Alto, beide uit de Prekeramische Periode). De overblijfselen

Boven: kaart van het Incarijk en belangrijke plaatsen, uitgestrekt over het hele Andes-gebergte.

vormen een doolhof van doorgangen en zuilengangen. Andere fantastische plekken van voor de Inca's zijn de Zonnewoort van de Tiwanaku Akapanatempel, de begraafplaats Paracas Cavernas, het Mochecentrum van Cerro Blanco, waar twee ceremoniële platforms werden gebouwd (de Huacas del Sol en de la Luna), en de Chimústad Chan Chan uit de Late Tussenperiode, die bestaat uit een reeks huizencomplexen (*ciudadela's*) met daarin woningen voor de heersende vorst en overleden koningen.

Beroemde Inca-overblijfselen zijn de stad Cuzco, de 'navel van de wereld', in de vorm van een zittende poema, en de Coricanchatempel, Huánuco Pampa, de zetel van de provinciale administratie, en de heilige stad Machu Picchu, hoog op een heuvel gelegen en een enorm monument op de Incaroute. De Inca's bouwden verder nog een indrukwekkende reeks wegen en bruggen, en maakten land geschikt voor akkerbouw door de aanleg van terrassen en irrigatiekanalen.

RELIGIE VAN HET ANDES- GEBERGTE

De mythen en legenden van de Andesbewoners en de overblijfselen die door archeologen zijn gevonden, geven een goed beeld van de religieuze opvattingen van de bevolking.

De religie en de goden waren nauw verbonden met de natuur. De bewoners van het oude Zuid-Amerika zochten een verklaring voor de belangrijke zaken in hun universum, te beginnen met hun oorsprong en plaats in de wereld. Ze bedachten verhalen over de zichtbare dingen in de hemel en in het landschap, waarmee ze konden begrijpen wat er belangrijk was en waarom. De Incagod Inti hoorde bij de leven schenkende kracht van de zon en het Titicacameer, het heiligste water, was de oorsprong van het leven. De verklarende verhalen rond deze ideeën boden een houvast en leidden tot een beter begrip van de mysteriën.

GELOOF EN AFBEELDINGEN

De cultuur van de bevolking van de Andes en aan de westkust ontwikkelde zich gestaag en traditioneel, waarbij uitwisseling plaatsvond tussen de volken door handel en sociale banden. Veel goden waren universeel, al hadden ze bij de verschillende volken andere namen, maar andere waren volstrekt uniek voor bepaalde volken en beschavingen.

Plaatsen die al generaties lang als pelgrimsoord dienden, verbonden de gebieden en religies en hielden ondanks de wisseling van koningen en heersers stand. Het orakel van de kustplaats Pachacamac bijvoorbeeld was zo machtig en invloedrijk dat zelfs de Inca's het erkenden, al bouwden ze wel een tempel voor de zonnegod Inti naast het orakel.

De mythologieën van de beschavingen en culturen uit de Andes kennen veel overeenkomsten. De moderne scheiding van politiek en religie was onbekend: de basis voor politieke macht werd volledig gevormd door goddelijke afkomst en erkenning. Bij de Inca's, maar mogelijk ook bij de Chimú en Moche en de culturen daarvoor, was er geen verschil tussen de heerser en de priester. De Incavorst werd gezien als de vleesgeworden god Inti. Hoewel de

Links: zonnefiguur in gehamerd bladgoud uit Tiwanaku. De stralenkop doet denken aan de zonnepoort.

Boven: met katoen geborduurde stof van de Paracascultuur uit de Vroege Horizon, met een figuur die doet denken aan de stafgod van de Chavin.

heersers en priesters een eigen rol hadden, waren ze allen nauw betrokken bij elk aspect van het leven. De heersers werden ook na hun dood nog aanbeden tijdens rituelen rond de mummies van vroegere Incavorsten.

De omgeving was ook heilig. Diverse natuurlijke kenmerken werden gezien als halfgoden, er werden ceremoniële centra opgericht die de verhalen moesten uitbeelden en over vele kilometers liepen rituele paden, zoals de geoglyfen van de Nasca en de *ceque* van de Inca's.

De oude culturen van de Andes hadden veel religieuze elementen gemeen, al waren sommige slechts regionaal. De meeste gebieden hadden bijvoorbeeld een scheppingsgod.

Tijdens de latere stadia van de Andesbeschavingen, de Late Tussenperiode

Links: Nazca geoglyf in de vorm van een aap in de woestijn van Zuid-Peru. Deze dieren komen vaak voor in de culturen uit de kust-woestijn.

de schijngestalten van de maan, de baan van Venus, de stand van de Melkweg en de aanwezigheid van 'donkere wolkenstelsels'. Tijdens belangrijke momenten, zoals de planttijd, de oogst en het visseizoen, moesten waarzeggers geraadpleegd worden over deze bewegingen.

Het brengen van offers – van mensen, dieren en dingen – was algemeen. Een vijfde, zeer belangrijk en oud thema was het feit dat sommige plekken heilig waren, de zogenaamde *huaca's*. Dit konden gebouwen zijn of dingen in de natuur. Veel van deze *huaca's* bleven heilig in de loop van de tijd.

Een ander kenmerk was het gebruik van hallucinogene en andere drugs, met

name coca en cactusknoppen, bij oorlogs- en offerrituelen. Ook werden de voorvaderen vereerd en aanbeden, vaak met geheel eigen rituelen en volgens een cyclische kalender. De gemummificeerde overblijfselen van de voorouders werden zorgvuldig bewaard in speciale gebouwen of kamers, of in grotten, en bij bijzondere gelegenheden naar buiten gebracht.

Die diversiteit, verbeelding, rijke uitdrukingskracht en beelden, en het feit dat alles zo 'vreemd' aanvoelt voor westerse lezers, maken de godsdienst en mythologie van de Andesbeschavingen zo fascinerend.

Onder: de Chinchorrosmummies, ca. 5000 v.Chr., uit de Atacamawoestijn zijn de oudst bekende vormen van bewuste mumificatie.

en Late Horizon, was dat Viracocha, die in diverse variaties voorkwam, vooral bij de culturen in de bergen en aan de kust. Langs de centrale en zuidelijk Peruaanse kust was er enige verwarring/rivaliteit ten aanzien van de oppergod Pachacamac. Prototypen van de scheppingsgod Viracocha zijn te vinden in de architectonische en kunstzinnige beelden van de vroegere beschavingen.

Al vanaf het allereerste begin waren er in het Andesgebied afbeeldingen van dieren uit het regenwoud (jaguars, slangen en andere reptielen, apen en vogels) en halfmensen. De beschavingen van de Andes en de Amazoneculturen delen een fascinatie voor de kracht en invloed van jaguars en andere grote katachtigen.

Tot de symbolische motieven die steeds weer terugkeren in de culturen van de Andes behoren, naast de jaguar, ook wezens die half mens, half kat waren, stafgoden (vaak met een kattengezicht en een mensenlijf), gevleugelde wezens, en krijgers met de kop van een valk of andere vogel.

THEMA'S UIT DE ANDES

De religie van het Andesgebied heeft enkele algemene thema's, zoals de schepper Viracocha en een vaste kalender. Zo was er een kalender gebaseerd op de hemellichamen, waaronder zonsverduistering en dag-en-nachtevening,

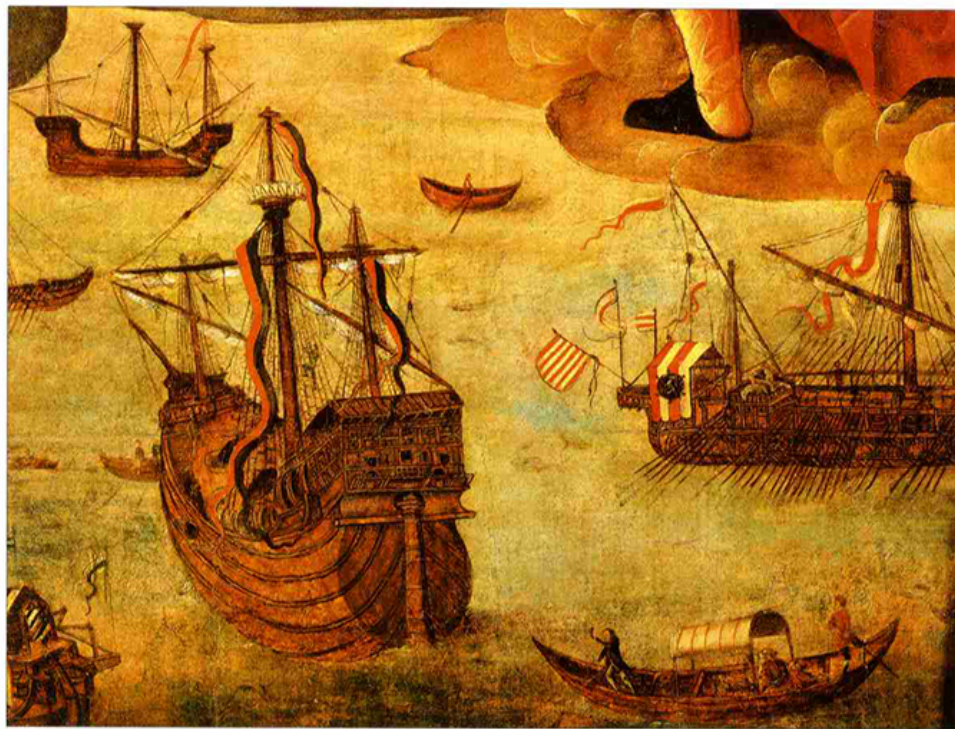
DE SPAANSE ONTDEKKINGSREIZIGERS

De nieuwe wereld ('Vinland') werd al in 986 n.Chr. ontdekt door Europese zeelieden, al beseften zij nog niet hoe groot het was. De nederzettingen die ze stichtten, waren echter al vergeten toen Christoffel Columbus en anderen eind 15e, begin 16e eeuw de Atlantische Oceaan overstaken.

DE KOMST VAN DE SPANJAARDEN

Na de ontdekking van Hispaniola (het huidige Haïti en de Dominicaanse Republiek) in de periode 1504-1509 stichtten de Spanjaarden in 1509 in Panama de eerste permanente nederzetting op Tierra Firme (het vaste land van Zuid-Amerika). Vanaf de landtong verkenden en veroverden Francisco Pizarro en anderen in 1533 het enorme Incarijk van de Andes. Hun beschrijving van de volken en culturen die ze aantroffen, bepaalde de beeldvorming van Europeanen over de pas 'ontdekte' nieuwe werelden en bevestigde de vooroordelen die ze al hadden over de bewoners van de eilanden in

Onder: Atahualpa, de laatste Inca-keizer, was verwikkeld in een bittere burgeroorlog toen Pizarro op de noordkust van het rijk landde.

de Cariben. Toen Pizarro in 1524 zijn eerste expeditie op Tierra Firme begon, was het Aztekenrijk al veroverd door Hernán Cortés (inmiddels was algemeen bekend dat Columbus niet in China was aangekomen, maar een onbekende nieuwe wereld had ontdekt). De Spanjaarden waren ervan overtuigd dat er andere enorme rijken en steden te vinden waren en begonnen aan de verovering en uitbuiting van deze plaatsen ter vergroting van hun eigen faam en rijkdom.

In de vaste overtuiging dat ze een superieur ras waren dat de taak had de 'heidenen' tot het christendom te bekeeren, ze te overheersen en uit te buiten, hadden maar weinig Spanjaarden de behoefte in contact te komen met de mensen zelf.

EEN AMBITIEUS MAN

Pizarro ondernam drie expedities: in 1524-1525, 1526-1527 en 1531-1533. Tijdens de eerste kwam hij nauwelijks verder dan de kust van Colombia, maar bij de tweede ging hij verder landin-

Boven: de ontdekkingsreizigers en conquistadores gebruikten deze Spaanse karvelen uit het begin van de 16e eeuw.

waarts en stuurde hij zijn kapitein, Bartholomeo Ruíz, langs de kust. Pizarro kreeg een gemengde ontvangst, maar verwierf al gauw gouden en zilveren objecten en hoorde verhalen over enorme, rijke steden in het zuiden.

Ruíz keerde terug met verhalen over een grote beschaving die niet vijandig of bang was. Bovendien had hij een eind uit de kust een handelsvlot van balsa-hout gezien, vol gouden en zilveren voorwerpen, prachtige stoffen en twee handelaren uit de havenstad Tumbo, die hij had meegenomen naar Pizarro, samen met het goud, zilver en de stoffen. Deze mannen vertelden de Spanjaarden over de prachtige Incasteden, paleizen, lamakuddes en de schatkamers vol goud en zilver.

Er werden voldoende goud en zilver naar Spanje gebracht om het hof over te halen tot de financiering van een derde

expeditie, dit keer naar de Andes, met als doel verovering en bekering.

Het Incarijk dat door Pizarro werd ontdekt was op zijn hoogtepunt, maar had nog maar pas de koninkrijken en volken van de noordelijke Andes, langs de kust van het moderne Ecuador en centraal Colombia veroverd. De chroniqueurs van Pizarro beschrijven een grote rijkdom aan zilver en goud, stoffen, fraaie steden en pakhuizen vol goederen. Er waren stenen muren en forten van blokken steen die zo goed pasten dat er geen mortel nodig was, akkers met irrigatiesystemen, ontwikkelde landbouw en kuddes 'schapen' (lama's). Vloten van balsahout voeren langs de kust, en transport en communicatie verliepen via een netwerk van vlakke wegen en bruggen, over rivieren en tot hoog in de bergen.

POKKEN EN BURGEROORLOG

De Spanjaarden kwamen echter ook in een land met problemen terecht, die ze deels zelf (zij het onbewust) hadden ver-

Onder: Francisco Pizarro en Diego de Almagro, zijn ambitieuze handlangers, afgebeeld door Guaman Poma de Ayala.

oorzaakt. De pokken, die de Spanjaarden naar het vasteland van Amerika hadden meegenomen toen ze de Azteken overmeesterden, verspreidden zich snel naar het zuiden en besmetten de laatste Sapa Inca (keizer), Huayna Capac (1493-1526), en zijn opvolger. Toen hij ziek werd, kreeg Huayna Capac berichten van handelaren uit het noorden over vreemdelingen met baarden in vreemde schepen. Deze berichten vielen samen met een reeks slechte voortekenen en zijn priesters voorspelden rampspoed en ellende toen ze tijdens ceremonies ter ere van de zonnegod Inti een adelaar zagen sterven, die werd aangevallen door buizerds en uit de lucht viel. Toen Capac stierf, besteedde zijn zoon Huáscar de troon, maar hij werd tegengewerkt door

Boven: Francisco Pizarro van Trujillo uit Extremadura, Spanje (1475-1541), veroveraar van de Inca's.

een andere zoon, Atahualpa, de bevelhebber van de Incalegers, die vanuit de noordelijke provincie Quito optrok. Het hof viel uiteen in twee kampen en de burgeroorlog duurde zes jaar. Toen Pizarro in 1532 in Tumbes aan de kust van Quito arriveerde, hadden de generaals van Atahualpa nog maar net het leger van Huáscar verslagen bij de hoofdstad Cuzco en Huáscar gevangengenomen. De burgeroorlog had het Incarijk zeer verzwakt en net zoals Cortés bij de Azteken kon Pizarro gebruikmaken van de voorspellingen van de priesters, die de bevolking angst hadden aangejaagd.